

Takács István

VÁRKONYI HILDEBRAND DEZSŐ ÉS VÉRTES O. JÓZSEF SZAKMAI, BARÁTI KAPCSOLATA, 1932–1947

DOI: 10.14232/pfvm.6

Vértés O. József (1881–1953) a gyógypedagógia világában tevékenykedve talált rá a pszichológia fontosságára. Mestere, később munkatársa, Ranschburg Pál révén pszichológiai tudását a fogyatékos gyermekek ellátásában kamatoztatta. Pályáját a Ranschburg Pál által vezetett Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratóriumban kezdte mint asszisztens, ahol összehasonlító emlékeztetvizsgálatokat végzett különböző típusú fogyatékosokkal. Ezt követően megszervezte és vezette az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézetét (1909–1920) – ezzel nemzetközileg is úttörő módon új típusú gyógypedagógiai intézményt hozott létre (Gordosné, 1997).

A 20. sz. elejének viharos politikai-társadalmi eseményei a tudományos világra is súlyos terheket róttak – így életútja zaklatottá, nehezítetté vált. Ezekben az évtizedekben Várkonyi Hildebrand Dezső odaadó érdeklődéssel figyelte Vértés O. József munkásságát, s az utókorra maradt levelezésük számos tudománytörténeti adalékkal gazdagíthatja pszichológiai-gyógypedagógiai ismereteinket.

A rendelkezésünkre álló első Várkonyi-levél 1930-ban íródott, amelyben Vértés O. habilitációs előadásának előkészítéséről ír, s megemlíti, hogy Imre Sándor, a pedagógia szegedi professzora is tevőlegesen részt vesz ebben. A tizenegy Várkonyi-levélen túl, az 1947-ben íródott utolsó felkérés, melyet Várkonyi (is) jegyzett a Gyermeklélektani Intézetben januárban tartandó előadásokról szól, ahol Vértés O. „Az ideges gyermek”, s a „Lelki alkat és milieu” témákat adta elő.

Az 1930-as–40-es évekből származó levelek szakmatörténeti elemeinek bemutatására vállalkozik a tanulmány. Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértés O. József szakmai, baráti kapcsolatának a levelekben fellelhető elemei Várkonyi tisztességes, segítőkész attitűdjét mutatják. Azonos érdeklődésükön, a pszichológia iránti elkötelezettségükre támaszkodva – a szakmapolitikai, történelmi bizonytalanságok dacára – Várkonyi következetesen dolgozott azért, hogy az 1918–1919 évi történetek okán meghurcolt Vértés O. elfoglalhassa méltó helyét a tudományos életben.

Várkonyi Hildebrand Dezső életműve – különösen embersége – előtt fejet hajtva a pályatárs Ranschburg Pál végrendeletének egy gondolata ötlük eszembe: „...s mégis: non omnis moriar...” Horatius, akitől ezen idézet származik így írt a Carminum Liber Tertius-ban: „*Non omnis moriar multaque pars mei / vitabit Libitinam; usque ego postera*

crescam laude recens...” – Devecseri Gábor fordításában: „*Meg nem halhatok én teljesen: elkerül téged síri folyó, jobb felem; és nevem folyton fényesedik...*” Az a heroikus küzdelem, amely Vértes O. József támogatása iránti igyekezetet jellemezte, önmagában méltóvá teheti Várkonyi Hildebrand Dezsőt a fenti idézetre.

A pályatárs, akinek Várkonyi Hildebrand Dezső a bemutatandó leveleket írta egy budapesti polihisztor, Vértes O. József. A Vértes O. hagyatékából származó szakmai-kollegiális és baráti kapcsolatot sugalló Várkonyi-levelek a gyógypedagógus-pszichológus munkásságának elismeréséről tanúskodnak. Tizenegy Várkonyi-levél maradt ránk a Vértes O. örökségből.¹ A levelek egy küzdelmes időszakot mutatnak be, amelyben Vértes O. József el szeretné nyerni méltó helyét a szakmai közéletben – s ennek érdekében Várkonyi Hildebrand Dezső minden tőle telhetőt igyekszik megtenni.

Az első levél fogalmazásából kitűnik, hogy kapcsolatuk elejéről való az írás. A levél értelmezhetőségéhez szükséges néhány Vértes O. életútját bemutató tény felidézni. Vértes O. 1881-ben született. Az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézetét 1909-ben hozta létre. Az iskola tantervének elkészítésében Náray-Szabó Sándor államtitkár, Berkes János, Ranschburg Pál és Vértes O. József vettek részt. Az Iskolai Reformbizottság tagjaként 1918-ban a Gyógypedagógiai szakbizottság vezetője volt, aminek következtében 1920-ban hamisan vádolva bebörtönözték, majd internálták, 1920-ban pedig nyugdíjazták. Iskolája ezért (is) tízévnnyi működését követően 1920-ban zárta be kapuit. Meghurcoltatása a Budapesti Kir. Ügyészség 1920. szeptember 25-én kelt értesítője szerint „*mert bűnössége nem bizonyítható*” formálisan lezárult (*Ügyészségi értesítő, 1920 szeptember 25.*), ám személyes és szakmai élete folyamatosan nehezítetté vált. Tízévnnyi szilenciumot követően, 1930-ban, 49 évesen adott be Szegeden pályázatot egyetemi habilitáció elnyerésére Vértes O. József. Várkonyi „Kedves jó Igazgató Úr!” megszólítással kezdi levelét, magázza Vértes O. Józsefet, és a következőkről tudósít:

„Hallgatásom oka azonban nem a tétlenség, hanem éppen az érdeklődés és tudakozódás volt. Több számottevő emberrel beszéltem meg a dolgot. Nem mondhatom, hogy megérett volna annyira, hogy kedves Igazgató Urat a sikerről biztosíthatnám. Bizony egyelőre nem állhatunk elő ez óhajjal a bukás veszedelme nélkül, aminek semmiképpen sem tehetjük ki magunkat. A nehézség főleg az életkor tekintetében van, sokan kezdő és fiatalabb embereket szeretnek látni ilyen pályázatban...” (v.ö. 1. ábra).

¹ A bemutatott levelek és dokumentumok magántulajdonban vannak.

Kedves József Úr!

Már nem is emlékszem arra, hogy az
előző évig vártam a megbeszélés keretében.
Kellington óta azonban nem a kétség, ha-
nem éppen az érdeklődés és tudatosság
vált. Több, ráadásul emberséggel kerültem
meg a dolgot. Nem mondom, hogy megérett
vagy annyira, hogy kedves József Úr-at a
kérdésről beszélhessek. Bizony ekkor nem
állhatok elő és óhajlok a teljes részletek
nével, aminek semmiképpen sem helyes és
megfontolt. A nehézség pedig az életem kör-
nyezetében van, olyan kezdő és fiatalabb emberek
szerepét látni igen pályáratlan... de nem

arom a fejtegetni ezt a témát: majd
épp az előzővel.

Természetesen minden nem jelölt volt.
Tegyük, így tartom, József Úr életében
és munkásságában. Erdélyben is várom
a személyi felejtésről szóló művet, akkor
a reményben, hogy az írókat számára
egy példánnyal megkötés.

Mint már másodszor írtam jól
vagyok a kíváncsi minden jót kedves
József Úr-at, így híve
Várkonyi Hildebrand

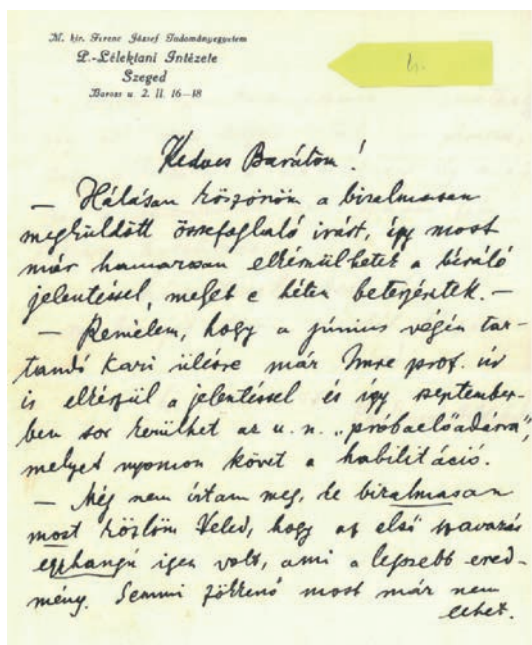
h. p. o. okt. 8

1. levél. Várkonyi Hildebrand levele Vértes O. Józsefhez, 1930 okt. 8.

Várkonyi Hildebrand embersége, szakmai korrektsége mutatkozik meg e sorokban. Vélelmezhető, hogy az 1918–1919-es évek történései háttérben egy támogató igyekezet még 1930-ban is komoly politikai bátorságot igényelt. Mindezzel együtt Ranschburg Pál laboratóriumában végzett munkája révén széles szakmai körökben volt ismertelismert Vértes O. József. Ebben az időszakban Vértes O. József számos magyar, német szakirodalmi fórumokon jelentette meg publikációit.

Ranschburg Pál 1916 július 28-i keltezéssel „Bizonyítványt” állított ki számára, melyben nyilatkozott arról, hogy Vértes O. József „1907 január 15-étől 1909 szeptember 30-áig a vezetésem alatt álló intézetnél mint pedagógiai asszisztens működött. Nevezett tanár úr ezen idő alatt pszichológiai és psychophysikai módszerekben járatosságra tett szert, a paedagógiai és gyógypedagógiai psychologia terén tudományos buvárlatokban vett tevékeny részt...”).

A második itt bemutatott Várkonyi-levél 1932. április 27-i keltezésű (2. ábra), melyben már „Kedves Barátom!” a megszólítás. Ebben Várkonyi Hildebrand megköszöni Vértes O. „összefoglaló írását”, mellyel segített a bíráló jelentése elkészítésében. Tájékoztat továbbá arról, hogy reméli, „Imre prof. úr is elkészül a jelentéssel” és így szeptemberben sor kerülhet az u.n. ’próbaelőadásra’, melyet nyomon követ a habilitáció. Várkonyi Hildebrand optimizmusa reális: ebben az évben habilitált a jelölt – mint ahogyan arról a következő levélben olvashatunk.

2. levél. Várkonyi Hildebrand levele
Vértes O. Józsefhez, 1932. április 27.

A harmadik Várkonyi levél 1932. október 29-én íródott: „Örömmel értesítelek (egyelőre bizalmas úton), hogy a Kar elfogadta Rólad szóló jelentéseinket és így hamarosan megkapod a hivatalos értesítést és a 'Kollogium' és a 'Próbatanítás' terminusának kitűzésére vonatkozóan. Arra kérek, légy kedves engem értesíteni, mikor óhajtod e két 'cselekmény' idejének kitűzését.”

A negyedik Várkonyi levél 1932. december 6-án keletkezett. E rövid tudósításban Várkonyi Hildebrand arról értesíti Vértes O. Józsefet, hogy „ügye szíves megsegítéséről” írt Mártonffy Károly titkár úrnak – Mártonffy Károly a Vallás és Közoktatásügyi M. Kir. Minisztérium Egyetemi Ügyosztályának miniszteri titkára volt. E szerint a hivatalok

malmai a harmincas években is lassan forogtak. Végül is a több mint egy évtizedes procedúrát követően Várkonyi Hildebrand Dezső kitartó, áldozatkész, baráti segítségével 1932-ben Vértes O. József magántanári képesítést kapott. Habilitációs előadását „Az ép és rendellenes gyermekek lelki élete” címmel tartotta meg.

Az ötödik Várkonyi-levélben (3. ábra), amelyik 1933. január 13-i keltezésű) a két ember baráti kapcsolatának alakulásáról is kapunk ízelítőt. Várkonyi Hildebrand ennek a levélnek az elején „vakációi kóborlásai”-ból visszatérve tájékoztatja Vértes O. Józsefet arról, hogy „sajnos a (minisztériumi) megerősítés nem ment olyan promptul, mint szeretttük volna, de azért abban a reményben ringatózom, hogy hamarosan meglesz – és ha előadásokat egyelőre most még nem is, de kísérleteket talán végezhetnél már a jelen félévben?”

Kedves Barátom!

Harácionai közölségeimről vonatkozóan, hálásan köszönöm időről időre soraidat. Ez is minden jó kívánsággal viszonosítom jóváérted. Sajnos, a megváltás nem ment oly könnyűen, mint szerettem volna; de ezért abban a reményben nyugodtam, hogy hamarosan meglesz – és ha előadásokat egyelőre most még nem is, de kísérleteket talán végezhetnél már a jelen felében? Megbeszélésre a lejövendő előadással talán sor kerülhet.

Megjegyzés: sok türelmet kívánok és hálásan köszönve kedveskedek, Neked és kedves Galádódnak kellemes boldog ünnepeket kívánok igaz baráti szeretettel

kegyes 1933. jan. 13. Várkonyi H.

3. levél. Várkonyi Hildebrand levele Vértes O. Józsefhez, 1933. január 13.

Kedves Barátom! E. 1934. XII. 22

Beszéltem Sz.-vel. Azt mondta, hogy habilitációd ügye nincs elejtve, de ő továbbra is függőben tartja(!). Sajnos, ezt meg kellett Neked írnom, hiemenyire kevés az eredmény. – Még látod, Sz.-nek van az olyanféle kinevezésel „sürgősen”, mint pl. M. T.-é volt...

4. levél. Várkonyi Hildebrand levele Vértes O. Józsefhez, 1934. december 22.

Az 1934. december 22-én kelt Várkonyi-levéliben (4. levél) Szent-Györgyi Albertre vonatkozó utalás olvasható: „Beszéltem Sz.-vel. Azt mondta, hogy habilitációd ügye nincs elejtve, de ő továbbra is függőben tartja(!). Sajnos ezt meg kellett Neked írnom...” Ugyanebben a levélben tájékoztatja Vértes O. Józsefet, hogy publikációra leadott írása „a Szemle jövő számában”, januárban fog megjelenni. A baráti nexus a klauzulában érhető tetten, mely a következő: „Boldog karácsonyi ünnepeket kíván Neked és kedves Családodnak készséges híved, Várkonyi H.”

Az 1935. október 5-én kelt levélben (5. levél) Várkonyi Hildebrand megköszöni az 1935-ben Vértes O. által írt, „Milieu és gyermeki lélek – Egy új milieupszichológia vázlat” címmel Kókai Lajos kiadásában Budapesten megjelent kötetet. Ugyanebben a levélben tájékoztatja Vértes O. Józsefet Várkonyi, hogy szeptember 28-án „megalkult a ped.-lélektani szakosztály”, majd így folytatja: „Remélem, buzgó részt fogsz benne venni. Nosztopi titkár fog majd Hozzád fordulni előadások tartása dolgában.” Az elköszönés: „...szeretettel köszönt régi igaz híved, Várkonyi”.

„Remélem, buzgó részt fogsz benne venni. Nosztopi titkár fog majd Hozzád fordulni előadások tartása dolgában.” Az elköszönés: „...szeretettel köszönt régi igaz híved, Várkonyi”.

Várkonyi Hildebrand 1938 október 3-án kelt levelében a Magyar Psychologiai Szemle 1937-es évfolyamának megjelenéséről tájékoztat. Egyeztet Vértés O. Józseffel mint szerzővel arról, hogy szerkesztőként melyik lapszámban tudja megjelentetni írását. A levél érdekessége, hogy éppen Ranschburg Pálra hivatkozva kéri Vértés O. egyetértését, ugyanis Ranschburg Pál ugyanekkor adta le publikálásra „A magasabb szellemi működések helyes vagy téves voltát megszabó törvényekről” címmel tanulmányát – mely végül az 1937. év 1–4. számában jelent meg – így Vértés O. tanulmányát az 1938. évi szám hozta le. Az ott közölt írásának címe: „A lélektan mint gyógyító nevelés alapja I”. Várkonyi Hildebrand szerkesztőként az 1938. évi számban a következőket írta a folyóiratról:

Buda, 1938. okt. 5.

Kedves Barátom!

Köszönöm némes figalmatod s a megküldött „Művés”-t. Nagyon szép, „Nolidan” mértet munka.

Bombator (28. án, sept.) megalapult a ped.-lélektani hatóság. Remélem, büszke részt fogsz benne venni. Nálam: várakozni fog majd Horváth fordulni előadásot tartása dolgában.

Minden jót kívánok s szeretettel
Várkonyi!

5. levél Várkonyi Hildebrand levele
Vértés O. Józsefhez, 1935. október 5.

„Mindenben a tiszta tudomány elveit valósította meg a kutatás es embermivélés terén és a lélektan egész területet tartva szem előtt, a legmagasabb tudományos szempontokat követte közleményeiben es kritikáiban. Talán azt is megállapíthatjuk, szerénytelenség nélkül, hogy éppen a Magyar Psychologiai Szemle tudta legsikeresebben egy arcvonalba gyűjteni a lélektan minden munkását hazánkban.” – idézi Kiss György a Várkonyi (Hildebrand) Dezső és a pszichológiai közelet c. írásában.

Egy fennmaradt üdvözlőlap 1939. decemberéből karácsonyi üdvözlötet tartalmaz – szakmai utalások nélkül. Az 1940. szeptember 26-án írt levélben pedig Várkonyi köszönetét fejezi ki Várkonyi Hildebrand Vértés O.-nak a megküldött legújabb munkájáért (6. levél).

Kedv, 1940. szept. 5.

Kedves Barátom!

Köszönöm némes figelmédet s a megküldött „Milián”-t. Nagyon szép, „nolidan” mért munka.

Sombator (28. ún., sept.) megalapult a ped.-lélektani hatóság. Remélem, brugsó részt fogsz benne venni. Noolopi titrás fog majd Arvadás fordulni elő. avásor tartásra dolgozom.

Minden jót kívánok s szeretettel
köszönt népi igaz híval
Várkonyi!

6. levél Várkonyi Hildebrand levele
Vértes O. Józsefhez, 1940. szeptember 26.

A zsidótörvények által is felzaklatott kor jelei olvashatóak ki abból az „igazoló nyilatkozat”-ból mely az Várkonyi-levelet két nappal megelőzően Imre Sándor írt (8. ábra – *Igazoló nyilatkozat a 2040/1944 ME. számú kormányrendelet alapján beadandó folyamodvány céljára*). Ebben a levélben Imre professor leírja, hogy az 1932/33. tanévben Vértes O. József magántanárrá való kinevezését javasolta. Részletezi indoklásában Vértes O, munkásságát, amelyet az „*ideges gyermekek lelki életének pontosabb megismerése*” tárgyában végzett. A levél-

A következő Várkonyi-levél több évnyi szünet utáni: 1944. augusztus 29-én íródott, már Kolozsváron. Ebben Vértes O. kérésére Várkonyi Hildebrand megígéri, „készséggel teszlek eleget szíves kérésednek”. A szövegből nem derül ki, mit kérhetett Vértes O. – mindenesetre a baráti nexus a rövid értesítő szövegből kitetszik. Utóiratként Várkonyi kéri Vértes O. műveinek listáját. Talán összefüggésben lehet Vértes kérése az Imre Sándor professor által írt igazoló nyilatkozattal.

I. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
LELEKTÁRI INTÉZET
igazgató:
Dr. VÁRKONYI HILDEBRAND
1940. ny. 1. tanév

Kolozsvár, 1944. aug. 29.
Majlis-a 26-28. em.
Telefon: 34-76.

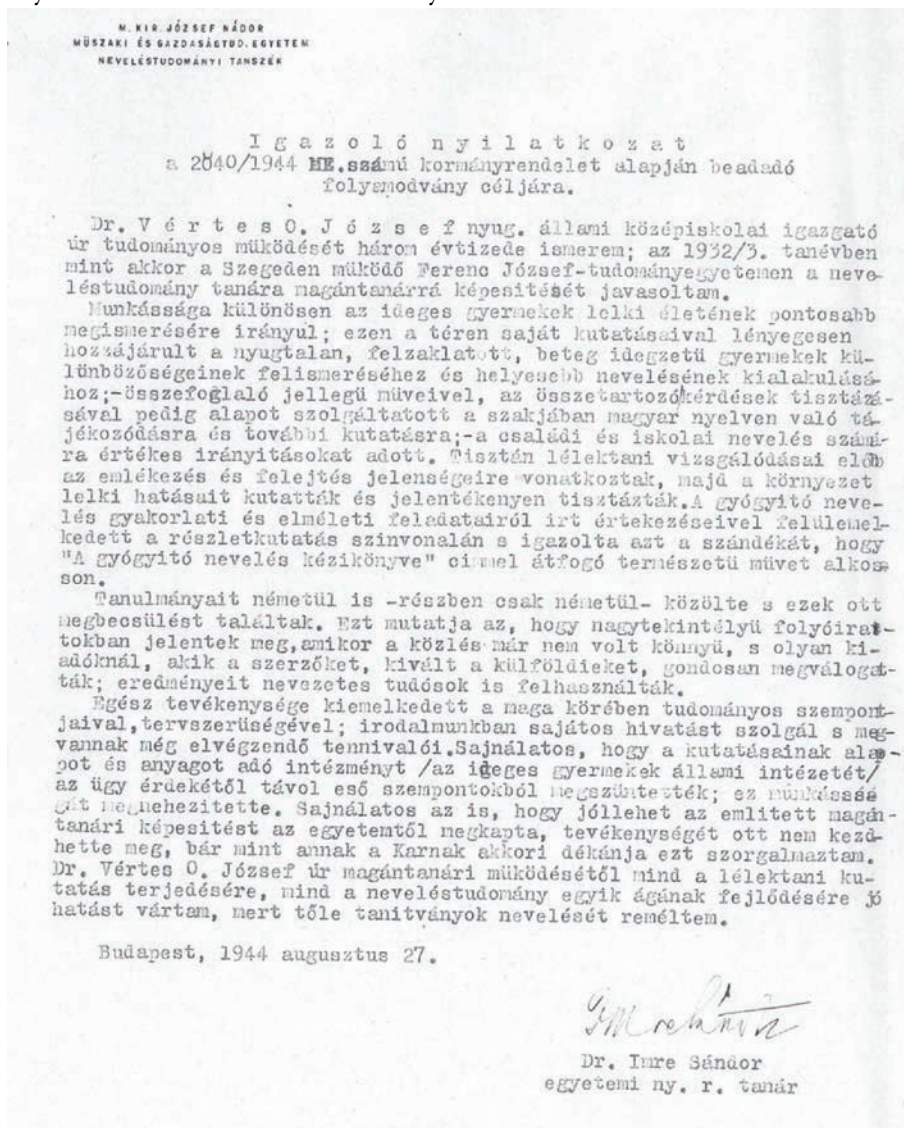
Kedves Barátom!

Készséggel teszlek eleget némes kérésednek, abban reményben, hogy valamivel előmondolhatom s íggyedek.

Kívánok minden jót s szeretettel
köszöntlek
Várkonyi Hildebr
U. i. a műveid listáját kégy némes
levelemben utatolom!

7. levél Várkonyi Hildebrand levele
Vértes O. Józsefhez, 1944. augusztus 29.

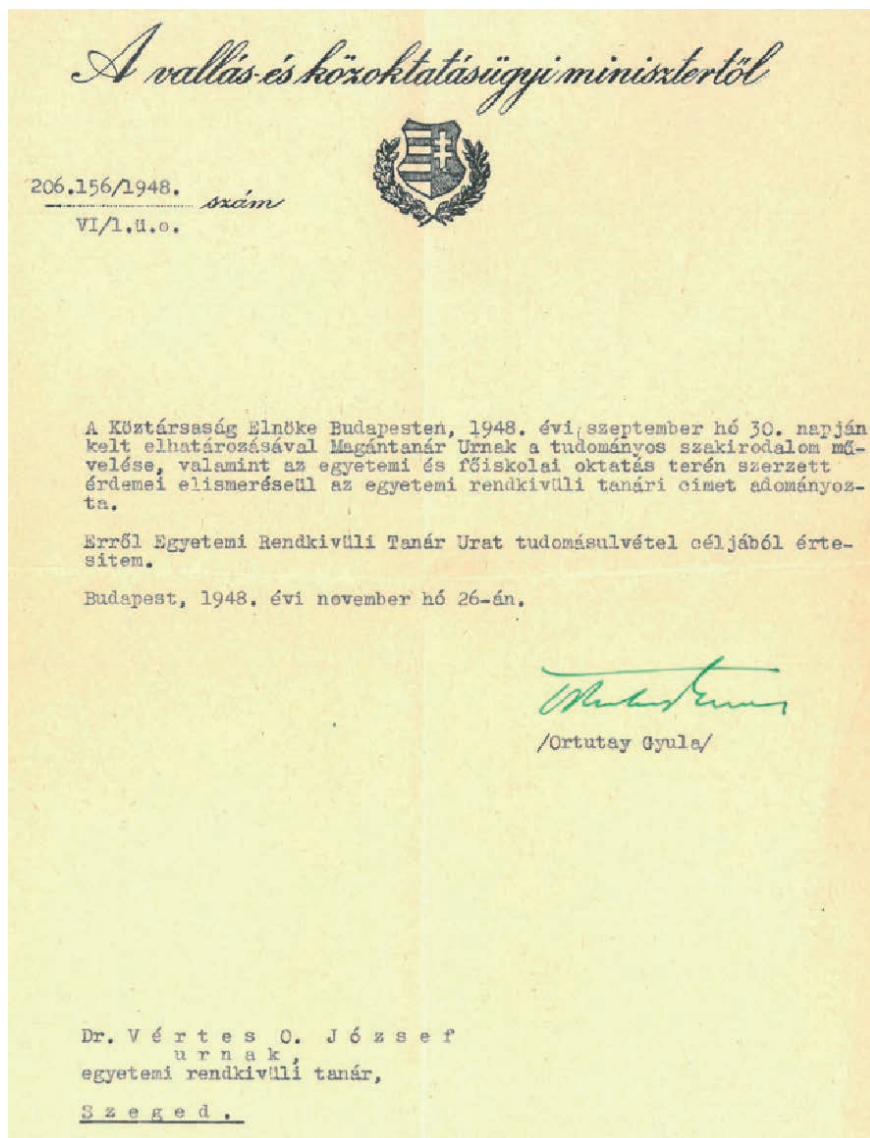
ben egyetlen utalás sincs Vértés O. József zsidó származására (amúgy a Vértés O. József névből az „O” Ottokárt takar, s Prohászka Ottokárra utal, ugyanis Prohászka keresztelte meg Vértés O. Józsefet). Az ominózus kormányrendeletet Reményi-Schneller Lajos ügyvezető miniszterelnök adta ki, s különleges mentesítés biztosításának lehetőségét adta a tudomány, a művészet, a közgazdasági élet terén elért kiemelkedő teljesítményeket elért zsidó származású személyek számára.

8. levél. Imre Sándor igazoló levele Vértés O. József ügyében, 1944. augusztus 27.

A relatív megnyugvást Ortutay Gyula Vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezése adta 1948. november 26-án kelt hivatalos levelében, amelyben Vértes O. Józsefet az egyetemi rendkívüli tanári cím elnyeréséről értesítette a miniszter (8. levél). A kitartó jóbarát Várkonyi Hildebrand Dezső majd két évtizedes segítő munkássága ezzel a kinevezéssel érte el kiteljesedését.

Az utolsó dokumentum Várkonyi Hildebrand Dezső sk, aláírással – keltezése: 1947. január 9.) mutatja, Várkonyi Hildebrand továbbra is számított Vértés O József munkájára, ugyanis a levél tartalma szerint többedmagával együtt felkéri barátját két előadás megtartására a Gyermeklélektani Intézetben a tanári lélektani tanfolyam keretein belül. A korszak kiszámíthatatlansága dacára Várkonyi Hildebrand mindvégig hű maradt elveihöz, s ezzel a támogató attitűddel is szolgálta a barátta lett Vértés O. József érdekeit, s a magyar pszichológia és gyógyító pedagógia ügyét.

Mindezt összefoglalva: Vértés O. József, az Ideges Gyermek Alszó- és Középfokú Állami Intézetének egykori igazgatója Várkonyi Hildebrand Dezső következetes kiállása eredményeként egyetemi magántanárrá lett. A Szegedi Egyetemen 1950-ig tartott a gyógyító pedagógiáról előadásokat a Szegedi Egyetem hallgatói számára.

Vértés O. József utolsó lakhelyén, Budapesten, a XII. ker. Zsámbéki utca 10. sz. ház falán emléktábla áll. Az emléktábla felirata: „*Ebben a házban élt 1945-től haláláig Dr. VÉRTES O. JÓZSEF (1881 – 1953) a magyar gyógypedagógiai pszichológia kiemelkedő képviselője. – Állították születésének 135. évfordulóján Örökösei, a Kaposvári és a Szegedi Egyetem oktatói.*” A tábla avatására 2016. december 3-án került sor – 1953. december 3-án bekövetkezett halálának 63. évfordulóján.

IRODALOM

- Vértés O. József (1912): Ideges gyermekek tanítása. Pedagógiai-Pszichológiai Könyvtár 1. sz. Stark, Budapest.
- Gordosné Szabó Anna (1997).: Vértés O. József. In: Pedagógiai Lexikon. 3. köt. Főszerk. Báthory Zoltán Falus Iván, Budapest, Keraban Könyvkiadó. 1997. 631–632.
- Kiss György (é.n.): Várkonyi (Hildebrand) Dezső és a pszichológiai közélet. – http://acta.bibl.u-szeged.hu/2260/1/paed_psych_030_203-208.pdf – Letöltés: 2019. 11. 10.